

Rakouské diplomatické dokumenty

Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938. Band 1, Selbstbestimmung der Republik 21. Oktober 1918 bis 14. März 1919. Vydali K. Koch, W. Rauscher, A. Suppan; hlavní editor edice A. Suppan. Wien, München 1993, Vlg. f. Geschichte und Politik – R. Oldenbourg Vlg., 534 stran, ISBN 3-7028-0323-8 a ISBN 3-486-55991-5.

Náš rakouský soused zahájil vydávání série svazků diplomatických dokumentů první Rakouské republiky z let 1918–1938. Celá řada je projektována do 12 svazků, z nichž první dva mají být věnovány v podstatě prvnímu roku „budování státu“. Tak lze s použitím termínu, který pro tuto dobu razil u nás F. Peroutka, nazvat také první rok existence Rakouské republiky.

První svazek této edice s názvem *Selbstbestimmung der Republik 21. Oktober 1918 bis 14. März 1919*, který nedávno vyšel, je věnován období od října 1918 do poloviny března 1919. Druhý svazek zahrne období jednání o saint-germainské mírové smlouvě, tj. od 15. 3. 1919 do 10. 9. 1919.

Hlavním editorem celé edice je A. Suppan, ředitel vídeňského Ost- und Südosteuropainstitut, jenž si pro jednotlivé svazky volí další spolueditory. Jak se dovídáme z úvodní informace prvního svazku, záměr zahájit vydávání rakouských diplomatických pramenů získal konkrétní podobu v roce 1990, a to díky podpoře Spolkového ministerstva pro vědu a výzkum a Fondu pro podporu vědeckého výzkumu. Finalizace prací souvisejících s vydáním prvního svazku během tří let (předmluva je datována srpnem 1993, kniha sama vyšla na sklonku téhož roku) je významným počinem jak vědeckým, tak organizačním.

Vydávání diplomatických dokumentů týkajících se období mezi dvěma světovými válkami a druhé světové války – rozumím tím edice vědecké – bylo zprvu výlučně záležitostí velmocí. Jako první začaly vydávat své dokumenty z této doby v roce 1946 Spojené státy (FRUS), o rok později je následovala Velká Británie (DGFP), od roku 1950 začala vycházet německá řada (ADAP), od roku 1952 vycházejí italské dokumenty (DDI), se značným zpožděním, tj. teprve od roku 1964, vychází francouzská edice (DDF), nedokončena zůstává zatím oficiální sovětská edice (DVP). Vyšly ovšem už také sbírky dokumentů diplomacie belgické, vatikánské, řady svazků tematicky orientovaných edicí maďarských a polských. Rakouští vydavatelé volili edici chronologickou. Jedno i druhé řešení má však své přednosti i zápory.

První svazek, jak je obvyklé při podobných edičních akcích, podává základní informace o celé ediční řadě. Vymezuje pramennou základnu; je sympatické, že se neomezuje striktně na jednotlivé fondy Ministerstva zahraničí či parlamentního archivu (protokoly výborů), ale čerpá zejména z pozůstalostí politiků a diplomatů i v dalších archivech. Dále jsou v tomto svazku podrobně objasněna ediční pravidla pro formální úpravu otiskovaných dokumentů a způsob konstrukce záhlavního registru. Tyto registry se v podstatě omezují jen na stručnou charakteristiku dokumentu, tj. na určení, kdo koho informuje; obsahová stránka dokumentu je v registru zpravidla záměrně opomenuta. Badatel, hledající meritorní orientaci a informaci o určité události nebo stanovisku, se musí uchýlit k chronologickému seznamu dokumentů a jejich příloh, kde je pod hlavním registrem heslovitě uveden meritorní obsah dokumentu.

Na začátek každého svazku bude zařazen – jak je obvyklé – historický úvod. K prvnímu svazku jej napsal A. Suppan.¹ Konstrukce historického úvodu byla v tomto případě poměrně obtížná, protože doba, kterou zahrnují dokumenty zmíněného svazku, vlastně netvoří nijak výrazně uzavřené období. Vykládá přirozeně dost složité peripetie onoho „budování státu“, jehož hranice byly stabilní vlastně jen vůči Bavorsku. Soudím, že by s některými formulacemi bylo možné úspěšně polemizovat. Například sotva si zasluhoval poznámku (sic!) Kramářův výrok vůči rakouskému zástupci Markovi, že si Vídeň bude muset „odvyknout žít jako rentiér z práce jiných“.² Nešlo přece o invektivu, ale o konstatování pouhého faktu, že

podle zákonů platných v monarchii daňové výnosy podniků neplynuly místu, kde byly výrobní provozy, ale místu, kde sídlilo generální ředitelství. Zajisté nemalé daně např. Škodovky či Vítkovických železáren tudíž plynuly do Vídně.

Zejména pro zahraniční badatele je rovněž velmi cenná úvodní studie *W. Rauschera* o struktuře a organizaci rakouské diplomatické služby a Ministerstva zahraničí. Tento příspěvek nás seznamuje také s průběhem likvidace diplomatické služby monarchie. Vedle ryze organizačních údajů o struktuře ministerstva a zastupitelských úřadů v zahraničí se dovídáme též množství personálních údajů o vyšších úřednících této služby. Jak známo, převládajícím míněním a náladou v meziválečném Rakousku bylo přesvědčení o nedostatku životaschopnosti státu vůbec; projevilo se to i ve velmi malém důrazu, jenž byl na zahraniční rezort kladen. Po přechodném Státním úřadu pro zahraničí (1919–1920) byl tento rezort reorganizován na pouhé tři roky jako Spolkové ministerstvo zahraničí. V roce 1923 byl radikálně zredukován a přičleněn přímo k úřadu spolkového kancléře, což bylo řešení velmi neobvyklé. Malé a zchudlé Rakousko značně setřídilo i na svém zahraničním zastoupení. Jestliže v roce 1914 měla monarchie 29 velvyslanectví a vyslanectví a 112 konzulátů, o deset let později měla Rakouská republika jen 14 vyslanectví, 11 konzulátů a generálních konzulátů. Diplomatické zastoupení bylo řešeno nejen současnými akreditacemi v řadě zemí, ale dokonce i svěcením zastoupení jinému státu. Většina konzulátů byla přeměněna na honorární úřady. Je známo, že vyslanec F. Marek zastupoval Rakousko v Praze nepřetržitě po celé meziválečné období, což jinak v diplomatické praxi patřilo spíše k výjimečným jevům (analogii lze v naší službě najít jen u V. Hurbana ve Washingtonu a Š. Osuského v Paříži), avšak tuto setrvačnost sdíleli s Markem ještě čtyři jeho vyslanečtí kolegové. Ostatně ještě v roce 1938 pocházelo plných 15 ze 20 rakouských vyslanců z někdejší císařské služby.

První svazek edice je vybaven seznamem zkratk, jenž je velmi užitečný, protože mnoho specifických zkratk by bylo obtížné luštitelných. Kromě toho obsahuje také kumulovaný rejstřík míst, osob a věcí. Osobní i místní jména, pokud se v dokumentech vyskytují variantně, jsou uváděna ve všech podobách. Místní jména z nástupnických států jsou důsledně uváděna nejen v německé podobě obvyklé v dokumentech, ale také v příslušném dalším státním jazyku, tj. polsky, česky, slovensky, slovincky, maďarsky a italsky. Také všechna diakritická znaménka jsou respektována se záviděníhodnou vzornou přesností (nalezl jsem pouze dva (!) případy drobné chyby, kdy místo *í* je vysazeno *i*).

Bylo diktováno povahou doby a jejích problémů, že vedle dokumentů striktně diplomatické, respektive zahraničněpolitické povahy jsou právě v tomto svazku hojně zastoupeny akty státoprávní povahy, související s konstituováním (německo)rakouského státu, respektive řada protokolů Státní rady o zahraničněpolitických otázkách. Dokumenty konstitučního charakteru do značné míry vymezovaly nejbližší problémy zahraniční politiky už tím, že určovaly státní území, jehož velké části se ihned staly předmětem sporu se sousedními státy. Protokoly Státní rady umožňují načrtnout plastičtější obraz podmínek, za nichž se tvořila rakouská politika vůči sousedům.

Stenografické protokoly zachycují projevy doslova, tedy včetně všeho dobového balastu frází, jehož ovšem není málo. Na druhé straně to badateli umožňuje podrobněji se seznámit s představami a postuláty (ale také s fikcemi), s nimiž začala republikánská Vídeň ve své zahraniční politice pracovat. Je přirozené, že zvláště územní postuláty tuto politiku do značné míry limitovaly.

Některé dokumenty se týkají práce ad hoc likvidačních komisí, kde Rakousko společně s ostatními nástupnickými státy vyřizovalo záležitosti zděděné ze společného státu, jež se také *via facti* stávaly jedním z faktorů vztahů mezi Vídní a ostatními novými státy.

Očištěné materiály velmi názorně naznačují také oblast, jejíž stopy bychom v „normální době“ stěžii nalézali v dokumentech této povahy, týkají se totiž zásobovacích problémů. Situace se dostávala do takových poloh, že byla ohrožena např. pravidelná výroba chleba, a to nejen nedostatkem mouky, ale i kvasnic; ty byly průmyslově vyráběny z cukru či z melasy, avšak dovoz obou surovin z českých zemí vázl.

V tomto svazku je významně zastoupena československá problematika, respektive záležitosti rakousko-československých vztahů. Svazek obsahuje celkem 186 dokumentů

(některé s obsáhlými přílohami). Z tohoto počtu se přímo či nepřímo týká ČSR asi čtyřicet, a to počínaje už dokumentem č. 1, kde v prohlášení o konstituování státu Deutschösterreich z 20. 10. 1918 je výslovná zmínka o „Sudetenländer“ jako o jeho součásti, až po konečné dokumenty č. 180–186, reagující na srážky v Sudetech 4. 3. 1919. Také ostatní bohemoslováka svazku se většinou týkají otázek souvisejících s Deutschböhmen. Jsou to zejména zprávy o postupném obsazování okrajových oblastí českých zemí, o tamních poměrech, velmi hojně jsou zastoupeny nejrůznější oficiální protesty, požadující zachování stavu rebus sic stantibus až do rozhodnutí mírové konference. Druhou část bohemik (zmínky o Slovensku jsou ojedinělé) tvoří záznamy z jednání o zásobovacích dodávkách z českých zemí – od uhlí až po cukr. Je tu otištěn jen jediný raport F. Marka (dokument č. 126 z 10. 1. 1919) o rozhovoru s premiérem K. Kramářem. Jeho obsahem jsou už uvedené otázky: Deutschböhmen a potraviny, respektive uhlí.

Analogické problémy, zvláště hraniční, byly také na jihu, na zatím pouhé demarkační linii s královstvím SHS, kde se v jižním Štýrsku dokonce bojovalo; v jiné podobě se to jeví v (jižním) Tyrolsku se zřetelem k italské okupaci a k italským nárokům. Jen ojediněle zde najdeme zmínky o hraničních problémech s Maďarskem, souvisejících s rakouskými nároky na tzv. Západní Uhry (Burgenland).

Z počátku roku 1919 lze zaznamenat dva pozoruhodné dokumenty. Prvním z nich je pokyn O. Bauera rakouskému zástupci v Bernu, aby se snažil využít francouzsko-italského odcizení, ba konfliktu (dokument č. 123 z 9. 1. 1919) k navázání diskrétního kontaktu s Itálií a k získání italské podpory proti Slovincům, zároveň mělo být dosaženo italské rezignace na jižní Tyroly, jež by zůstaly Rakousku a byly pouze demilitarizovány. Pokud se týká „české otázky“, šlo o to, soustavně zdůrazňovat, že „v žádném případě nemůže být řeč o pouhé rovnoprávnosti Němců v československém státě“, Deutschböhmen i Sudetenland musejí výlučně sami rozhodnout o svém osudu, od tohoto sebeurčení nelze „uhnout ani o vlas“. Za jediného spojení proti „pražskému centralizmu“ jsou označováni lidé „slovenské opozice“. Druhým pozoruhodným dokumentem je hlášení vyslance Cnoblocha z Budapešti (dokument č. 168 z 24. 2. 1919) o rozhovoru s šéfem politického oddělení Ministerstva zahraničí hrabětem Imre Csákym. Csáky mj. ujišťoval, že „na Slovensku je půda pro protičeské povstání plně připravena“. Tento názor potvrzoval Cnobloch informacemi prešovského biskupa uprchlého do Maďarska, jenž ho ujišťoval, že postačí vhodný maďarský impulz, aby Slováci povstali proti „nesnesitelnému českému jhu“. Csáky tvrdil, že Maďarsko je s to podniknout vhodnou vojenskou ofenzivu a snažil se získat rakouskou součinnost pro koncentrovaný úder na Moravu.

Zvláštní skupinu dokumentů tvoří protokoly z jednání v Berlíně o anšlusu (dokumenty č. 171–173 a 175–177). V tomto případě jde o materiály u nás jen málo známé.

Úvodní svazek řady diplomatických dokumentů Rakouské republiky přináší značné množství pozoruhodných informací, cenných nejen pro studium vlastních rakouských dějin, ale i sousedů, Československa nevyjímaje. Specifický charakter dokumentované doby, který bude do značné míry pokračovat ještě v druhém svazku o mírových jednáních (z tohoto okruhu byla dosud vydána jen oficiální publikace „Bericht“ rakouské mírové delegace, tj. nikoli edice vědecká), je dán značným podílem aktů, směřujících spíše do oblasti vnitropolitické a ústavní. Nicméně i tak je vědecký přínos prvního svazku značný a k technicky perfektně provedené edici lze rakouským kolegům jen pográtulovat. Doufejme, že budeme mít v co nejbližší době možnost následovat jejich příkladu, neboť pro potřeby naší vědy je to velmi naléhavé.

Jaroslav Valenta

¹ Viz Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938. Band 1, Selbstbestimmung der Republik 21. Oktober 1918 bis 14. März 1919. Vydali K. Koch, W. Rauscher, A. Suppan; hlavní editor edice A. Suppan. Wien, München 1993, Vlg. f. Geschichte und Politik – R. Oldenbourg Vlg., s. 30–49.

² Tamtéž, s. 42.

³ Viz tamtéž, s. 17–29.